

Jacco Pekelder, Marja Verburg &
Michiel Mulder

Nabuurschap onder druk

*Nederland en Duitsland in
een turbulente wereld*

Boom

Afbeelding omslag: Vitaliy Voronov
Ontwerp omslag: Mijke Wondergem
Verzorging binnenwerk: Bas Reijnen

© 2026 Jacco Pekelder, Marja Verburg, Michiel Mulder | Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Auteursrecht ten aanzien van tekst- en datamining en machinelearning is nadrukkelijk voorbehouden. Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bijvoorbeeld een (digitale) leeromgeving of een reader in het onderwijs (op grond van artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting Uitgeversorganisatie voor Onderwijslicenties, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.stichting-uvo.nl.

No part of this publication may be reproduced in the context of text and data mining for any other purpose which is not expressly permitted by law without the written permission of the publisher.

ISBN 9789024473878
NUR 680

www.boom.nl

Inhoud

- INLEIDING 9
- So close, yet so far away 9
 - Nieuw normaal? 11
 - Structurele factoren 14
 - Nederland en Duitsland in een turbulente wereld 18
1. CRISIS EN CAMPAGNE 21
- Duitsland door Nederlandse ogen 21
 - De Clingendael-crisis 24
 - Nader beeldvormingsonderzoek 28
 - Herijking buitenlands beleid 30
 - Vernieuwde aandacht voor Duitsland 34
2. HOOG BEZOEK 37
- Reisplanning 37
 - Helmut Kohl in Nederland 38
 - 'Leer Duitsland kennen' 42
 - Nieuwe lichtheid 45
3. NIEUWE NETWERKEN 49
- Nederlands-Duitse Conferenties 49
 - Een ander effect dan verwacht 51
 - Nieuwe vormen na de NDC's 54
 - Journalistenstipendium 56
 - Regeringsconsultaties 59
4. ONDERWIJS OVER LAND EN TAAL 63
- Begin bij geschiedenis 63
 - Nieuwe initiatieven in het hoger onderwijs 64
 - Impulsen in NRW 67
 - Duitslandprogramma Hoger Onderwijs 69
 - Duitse taalachterstand 72
 - Oorzaken en gevolgen 75

Acties en vernieuwing 78
Nederlands en Neerlandistiek in Duitsland 82

5. OMSLAGEN IN DE BEELDVORMING 85
 - Een nieuwe eeuw, een nieuw Duitslandbeeld 85
 - Duitse lichtvoetigheid 86
 - Nederland door Duitse ogen 90
 - Populisme en polarisatie 95
 - Eurosceptis 101
 - Van betekenisvolle ander naar een van ons 104

6. PARTNERSCHAPPEN EN CONTACTEN 109
 - Veelvormige verstrengeling 109
 - Handelsverkeer 110
 - Omslag in de handelsbalans? 114
 - Koninklijke handelsreizigers 117
 - Investeringspartners 121
 - Landbouw en agro-industrie 123
 - Bezoekers, grenspendelaars en migranten 126
 - Studentenuitwisseling 128
 - Internationalisering in balans 133

7. GRENSLAND 137
 - Persoonlijk contact 137
 - Eerste initiatieven 138
 - Intensivering na 2010 142
 - Grenslanconferenties, Grenspost Düsseldorf 145
 - Thema's in de samenwerking Nedersaksen en Nederland 151
 - Thema's in de samenwerking NRW en Nederland 154
 - Coronacrisis langs de grens 157
 - Diploma-erkenning en Euregioprofielscholen 161
 - 360-gradenblik 163

8. MILITAIRE SAMENWERKING 165
 - Veiligheid voor Europa 165
 - Vredesdividend 167
 - Verdere integratie 170

Van Krim tot *Zeitenwende* 174
Duits-Nederlands vliegwieleffect 178
Politieke vraagtekens 180

9. NABUURSHIP IN TURBULENTE TIJDEN 183
Polycrisis 183
Een paar apart 185
Migratie en de Turkijedeal 187
Haagse *backlash* na de Brexit 190
Merkels afscheid en Scholz' intermezzo 194
Geen Nexit na de Brexit 200
Duitse *Berührungsängste* 204
Minder interessant, maar toch een partner 209

EPILOOG 213
Nabuurship beproefd 213
Over grenzen 214
Nieuwe politiek: Berlijn en Den Haag 221
Common ground 226
Inspiratie uit het Grensland 229

NOTEN 231
AFKORTINGEN 259
INTERVIEWPARTNERS 263
PERSONENREGISTER 267
OVER DE AUTEURS 271

Inleiding

SO CLOSE, YET SO FAR AWAY

9

Kleef, 23 mei 2013. Het regent, maar dat mag de stemming in het Duitse stadje niet drukken. Op een steenworp afstand van Nederland schrijven de Duitse bondskanselier Angela Merkel en de Nederlandse minister-president Mark Rutte geschiedenis. Voor de allereerste keer beleggen de kabinetten van hun landen een gezamenlijke vergadering. Merkel, Rutte en diverse ministers bespreken bij deze Nederlands-Duitse regeringsconsultaties de stand van zaken in de onderlinge betrekkingen. Wat gaat er goed, wat kan er beter, waar kunnen knopen worden doorgesneden? Later op de dag reizen de delegaties nog door naar de Nederlandse grensstad Nijmegen. Daar ontvangt Merkel een eredoctoraat van de Radboud Universiteit. Het is de kroon op het 'nieuwe nabuurschap' dat zich sinds 1995 tussen Nederland en Duitsland had ontwikkeld. Beter hadden de Duits-Nederlandse relaties er nooit voor gestaan.

De klassieke foto van de ontmoeting in Kleef geeft de stemming van toen goed weer. Elk schuilend onder een eigen paraplu schenken Merkel en Rutte elkaar een stralende lach. We zien wederzijdse sympathie, we zien een team: Merkel-Rutte, Duitsland-Nederland. Zou zo'n zelfde beeld nu, in ons huidige decennium, ook kunnen worden geschoten? Dat is moeilijk voor te stellen. Niet dat de verhouding op het eerste oog zoveel is verslechterd. Nog altijd koesteren Nederlanders een behoorlijk positief beeld van hun oosterburen en Duitsers denken op hun beurt niet minder rooskleurig over hun westerburen dan begin jaren 2010. Bovendien zijn de betrekkingen op alle belangrijke terreinen, van politiek en economie tot intercultureel, sinds 2013 nog flink geïntensiveerd. Zeker in de regio's langs de gedeelde grens

bloeit de samenwerking tussen overheden, onderwijsinstellingen en ondernemingen als nooit tevoren.

Opvallend is alleen, om daarmee te beginnen, dat de toonaangevende politici elkaar de laatste jaren zoveel minder hebben opgezocht. Met het tijdperk-Merkel kwam in 2021 ook de speciale relatie tussen het Bundeskanzleramt, het ministerie van de bondskanselier, en het Torentje, het zenuwcentrum van de Nederlandse minister-president, ten einde. Van een tandem Berlijn-Den Haag was onder Merkels opvolger Olaf Scholz geen sprake meer, hoezeer Rutte het ook probeerde. De frequentie van hun ontmoetingen viel ver achter het ritme van de era-Merkel terug, om van de informele contactmomenten per app-bericht en telefoon nog te zwijgen. Dat Annalena Baerbock en Wopke Hoekstra probeerden de vroegere intensiteit op peil te houden, kon het gemis niet compenseren. Als ministers van Buitenlandse Zaken ontbrak het hen nu eenmaal aan de uitstraling van het ambt van regeringsleider en de bijbehorende positie in Europa.

Het zou te ver gaan de verwijdering tussen de burens uitsluitend aan Scholz' solisme en stugheid te wijten. Belangrijker waren de binnenlandspolitieke troebelen aan beide kanten van de grens. In Duitsland raakte de zogenoemde stoplichtcoalitie, genoemd naar de partijkleuren van de deelnemende partijen SPD, Groenen en FDP, in de loop van haar regeerperiode zo verstrikt in de interne tegenstellingen dat het moeilijk bleek aandacht en energie op te brengen voor andere thema's. Uiteindelijk kon zelfs de Oekraïneoorlog de sluipende politieke crisis niet duurzaam bezweren. In november 2024 viel Scholz' coalitie en kwam het tot vervroegde verkiezingen.

Al eerder was ook in Nederland de politiek in een volledige impasse terechtgekomen. Na anderhalf jaar moeizaam regeren kwam in juli 2023 het laatste kabinet-Rutte ten val. De uitslag van de Tweede Kamerverkiezingen van 22 november 2023, met de monsterzege van Geert Wilders' PVV, bleek zo ingewikkeld dat het demissionaire kabinet-Rutte IV pas op 2 juli 2024 door een missionaire ministersploeg kon worden afgelost. De sur place ging daarna echter gewoon door; onder aanvoering van de partijloze voormalige topambtenaar Dick Schoof kwam het nieuwe kabinet in de maanden erna niet tot besluiten. In plaats daarvan holde de regering van coalitiecrisis naar schandaal, tót begin juni 2025 PVV-fractie-leider Geert Wilders zijn

ministers uit het kabinet terugtrok. Op weg naar vervroegde verkiezingen bleef het land met een gekortwiekt en opnieuw demissionair landsbestuur achter.

Kortom: wie in juli 2024 had gedacht dat de relaties met Duitsland eindelijk weer de volle Haagse aandacht zouden krijgen, kwam bedrogen uit. Schoof kwam aan de betrekkingen met de oosterburen helemaal niet toe. Maandenlang pasten bilaterale ontmoetingen met Scholz of andere belangrijke Duitse collega's niet in de agenda van de Nederlandse minister-president. Zelfs als hem een kans op zo'n ontmoeting op een presenteerblaadje werd aangereikt, moest Schoof passen. Een gezamenlijke spreekbeurt met minister-president Hendrik Wüst van de naburige deelstaat Noordrijn-Westfalen (NRW) op een binationale conferentie in Noordwijk in november 2024, sneuvelde te elfder ure door Haags gedoe. Terwijl Wüst dertig kilometer verderop de toekomst van de relatie tussen NRW en Nederland met de fine fleur van overheid, bedrijfsleven en wetenschap in Duitsland en Nederland besprak, zat Schoof vast onder de Haagse kaasstolp – *so close, yet so far away*.

NIEUW NORMAAL?

Hoe pijnlijk deze anekdote voor Nederland ook is, je zou 'Noordwijk' als een incident kunnen beschouwen. De redenering is dan dat het om een ongelukkige samenloop van omstandigheden ging, die verder zonder gevolgen zou blijven. De Nederlandse politiek kon niet leveren, omdat de timing even niet meezat. De Haagse machtsconstellatie was nu eenmaal nieuw en verrassend. De onervaren coalitiepartijen en hun onwennige ministers hadden even tijd nodig om hun routines te ontwikkelen. Was die horde genomen, dan zou alles wel weer op zijn gebruikelijke plek vallen.

Het probleem van deze redenering is dat ze niet klopt en ons onterecht geruststelt. Allereerst is de achterliggende veronderstelling onjuist dat de Duits-Nederlandse relaties vanzelf spreken, dat ze hun weg wel op eigen houtje vinden, zonder daadwerkelijke politieke bemoeienis. Uit de geschiedenis kunnen verschillende voorbeelden worden opgediept die deze these tegenspreken. Neem de situatie tot

het midden van de jaren negentig, die verderop in dit boek uitgebreider aan bod komt. De Nederlandse beeldvorming over Duitsland, met name onder jongeren, leek in die jaren uitgesproken negatief te zijn en ook de Duitse beeldvorming over Nederland werd negatiever. Medio 1994 begon deze beeldvormingsspiraal ook de politieke verhoudingen te raken, onder meer wegens de Duitse afwijzing van de kandidatuur van de Nederlandse premier Ruud Lubbers voor het voorzitterschap van de Europese Commissie. De trend werd pas doorbroken toen de politieke leiders bondskanselier Helmut Kohl en minister-president Wim Kok korte tijd later besloten zich energiek voor de onderlinge relaties in te zetten. Het waren dus politici die de beslissende zet weg van de wederzijdse verwijten richting het nieuwe nabuurschap gaven.

Bovendien rammelt de redenering omdat het nog maar de vraag is of 'de' politiek haar oude, vertrouwde bedding opnieuw zal vinden. Alleen al de snelle val van het kabinet-Schoof weerspreekt de verwachting dat binnen de nieuwe machtsconstellaties van de eenentwintigste eeuw oude, vertrouwde patronen van bilaterale relaties en grensoverstijgende samenwerking zich wel weer zullen doorzetten. Wat als die patronen helemaal de kans niet meer krijgen zich te herstellen? Wat als we ons in een 'nieuw normaal' bevinden, een tijd waarin wat op het eerste gezicht een incident lijkt in feite de nieuwe werkelijkheid is geworden? Wat betekent dat voor de Duits-Nederlandse betrekkingen, voor het samenleven en samenwerken van Duitsers en Nederlanders in Europa en de wereld?

Dat zulke vragen opkomen, is ook omdat het perspectief van wetenschappers, politici en media op de Duits-Nederlandse relaties tegenwoordig veel breder is geworden. De verhouding tussen Nederland en Duitsland na 1945 stond lang in de schaduw van 'de' oorlog. Terwijl Nederland en de Bondsrepubliek economisch en deels ook politiek en maatschappelijk al snel in een wereldwijd vrijwel unieke mate met elkaar vervlochten raakten, bleef West-Duitsland vanuit Nederlands perspectief toch vooral een 'partner uit noodzaak'. Dat was ook de titel die de Nederlandse historicus Friso Wielenga in 1989 aan zijn dissertatie over de Nederlandse relaties met West-Duitsland meegaf.¹ Zijn tien jaar later verschenen standaardwerk over Nederland en Duitsland sinds 1945 bevatte dezelfde teneur.² Tot in deze eeuw bleef

de dominerende vraag hoe en waarom Nederland en Duitsland – als het ware tegen de klippen van de zware politiek-psychologische last van het recente onderlinge verleden op – toch tot die uitzonderlijk intensieve betrekkingen waren gekomen.

Zelfs de eenwording van Duitsland in de context van het einde van de Koude Oorlog bracht geen verandering in dit vaste patroon in wetenschappelijke en journalistieke analyses. Mede aangejaagd door de opening van de Europese grenzen versnelde de intensivering van de daadwerkelijke contacten tussen Nederland en Duitsland zich, zonder dat het verleden evenwel zijn greep op de interculturele relaties merkbaar verloor. Sterker nog, in de eerste jaren na 1990 ontstond een sfeer van crisis in de onderlinge verhoudingen. Afgaande op opiniepeilingen en incidentele debatten in media en politiek was de Nederlandse beeldvorming over Duitsland en de Duitsers soms zeer negatief. Beroemd en berucht werd de Clingendael-enquête uit 1993, die leek uit te wijzen dat de meeste Nederlandse scholieren Duitsland en de Duitsers als overheersend en agressief ervoeren.

Af en toe zorgde de crisistemming ook in de reële relatie van economische en politieke samenwerking voor stress. Vanuit de economische sector werd soms gewaarschuwd voor de langetermijneffecten van negatieve Duitslandbeelden in Nederland en het gebrek aan kennis over elkaar in beide buurlanden. Dat zou op den duur het fundament voor de zo profitabele financieel-economische vervlechting kunnen ondergraven. Het was mede die zorg over de toekomst die de Nederlandse en Duitse regeringen vanaf 1994 tot verschillende maatregelen ter verbetering en intensivering van de relaties aanspoorde. Concreet ging het om opzienbarende bezoeken van bondskanselier Kohl en andere Duitse en Nederlandse prominenten; om de creatie van nieuwe, grensoverstijgende netwerken van journalisten en andere beroeps- en belangengroepen; en, vooral in Nederland, om inspanningen op het terrein van onderwijs en wetenschap, om de kennis over Duitsland en van de Duitse taal te versterken.

Geholpen door externe factoren, waaronder de gewijzigde krachtsverhoudingen in een zich uitbreidende Europese Unie, zorgden deze maatregelen voor een duidelijke omslag in de Nederlandse beeldvorming over Duitsland en de Duitsers. Opiniepeilingen wezen daar al vanaf het midden van de jaren 1990 op en in de nieuwe eeuw stonden

de oosterburen onder Nederlanders te boek als de beste partners in de wereld. Veel minder dan voorheen drukte het oorlogsverleden een stempel op het Duitslandbeeld.

Opvallend was juist dat de Nederlandse zelfkritiek op de eigen houding tijdens de bezettingsjaren veel luider was geworden, wat ook tot meer empathie met het lot van ‘gewone’ Duitsers tijdens de oorlogsjaren leidde. Publicaties over Duits slachtofferschap door geallieerde bombardementen tijdens de oorlog en door de vlucht en verjaging van Duitsers uit Oost-Europa rond de capitulatie in 1945 konden op een positief onthaal rekenen. Dat ook het falen van Nederland in heden (Srebrenica, 1995) en verleden (kolonialisme, slavernij) vaker werd besproken, versterkte dit proces van mentale toenadering.

STRUCTURELE FACTOREN

Het resultaat was opmerkelijk: voor het eerst na de oorlog liep de – nu opvallend positieve – Nederlandse beeldvorming synchroon met de daadwerkelijke – al veel langer intensieve en positieve – relaties tussen beide landen. Met name in de jaren 2010 begonnen journalisten en wetenschappers zich op die nieuwe situatie te richten.³ Niet langer ging de aandacht uit naar de scheve verhouding tussen beeldvorming en betrekkingen. De centrale vraag was nu die naar de oorsprongen en ontwikkelingslijnen van de intense vervlechting van de buurlanden en de positieve stemming over de relatie. Het was de term ‘nieuw nabuurschap’ die de kwantumsprong in de verhouding het duidelijkst verwoordde. Zo luidde dan ook de titel van de eerste geschiedwetenschappelijke analyse van de betrekkingen ná de val van de Muur.⁴

De bewuste publicatie uit 2013/2014 bood enerzijds een reconstructie van de omslag ten goede in de Nederlands-Duitse relaties sinds 1990 en anderzijds een overzicht en analyse van de stand van de betrekkingen op het moment van schrijven. Nadrukkelijker dan de meeste andere studies hield het boek bovendien de houdbaarheid van die positieve stand van zaken onder de loep. *Nieuw Nabuurschap* plaatste de Nederlands-Duitse relaties nadrukkelijk in een langer

tijdsperspectief. Daarin volgde het Hans van Mierlo, die als minister van Buitenlandse Zaken het ‘nabuurchap’ van beide buurstaten al in 1996 ‘een zaak van geografisch en historisch lot’ had genoemd, met zijn eigen inherente spanning. Hij verwees daarmee naar de structurele factoren die de Nederlands-Duitse relaties altijd enigszins precair maken, ongeacht de stemming van het specifieke moment.

Nieuw Nabuurchap telde vier van die structurele factoren. Allereerst wees het boek op de ligging van beide landen ten opzichte van elkaar: Nederland ligt aan de delta van de Rijn, de belangrijkste rivier van Duitsland. Al eeuwenlang is die vaarweg de commerciële aorta van West- en Zuidwest-Duitsland en al even lang geldt dat de Nederlandse economie zonder het Duitse achterland zou verpieteren. Die wederzijdse afhankelijkheid verbindt, maar kan ook tot een scheve verhouding leiden als een van beide de dominante partner lijkt te worden. Dan worden nabijheid en afhankelijkheid bedreigend en wordt de neiging sterker zich van de ander af te zetten.

Ten tweede drukt de asymmetrie van beide partners een zwaar stempel op het nabuurchap. Het gaat dan om het simpele feit dat Duitsland en Nederland qua bevolkingsomvang, oppervlak, economisch gewicht et cetera ‘*zwei ungleiche Nachbarn*’ (twee ongelijke burenen) zijn, om het met een boektitel van de Duitse historicus Horst Lademacher te zeggen.⁵ In zo’n asymmetrische relatie moet het kleinere, zwakkere land altijd wat ongemakkelijk laveren. Zo is er de zorg over het behoud van zijn zelfstandigheid en identiteit tegenover de grotere buur. Tegelijkertijd is er het streven de betrekkingen daarmee juist te intensiveren, mede om in die relatie welvaart en veiligheid te vinden. Het grotere land zal er daarentegen vaak toe neigen om aan de kleinere buur voorbij te gaan. De verleiding is groot om de verschillen met de burenen te veronachtzamen of het buurland zelfs weg te drukken.

Dat patroon wordt in het Nederlands-Duitse nabuurchap nog versterkt door de grote culturele verwantschap tussen beide landen – de derde structurele factor in de Nederlands-Duitse betrekkingen. Lange tijd ervoeren veel Nederlanders die nabijheid tot Duitsland al dan niet bewust als een risico. Ze neigden ertoe de eigen identiteit juist in het verschil met Duitsland te vinden. De herinnering aan de bezetting en het nationaalsocialisme voedde en legitimeerde die

houding. Dat psychologische mechanisme werd nog versterkt door wat wel de ‘prikkelbaarheid van een klein land met een groot verleden’ is genoemd.⁶ Er zat lange tijd een element van verongelijkheid in de Nederlandse attitude tegenover Duitsland en soms ook tegenover andere grote mogendheden, zoals Frankrijk. Dat zij louter op grond van hun omvang Nederland de wet voorschreven, leek Nederlanders onterecht.

Die verongelijkheid wordt ook wel het ‘calimerocomplex’ genoemd, naar een kuikentje uit een in de jaren zeventig populaire tekenfilmserie. Calimero zegt om de haverklap dat het oneerlijk is dat hij zelf zo klein is en de anderen zo groot zijn.⁷ Het Nederlandse calimerocomplex lijkt alleen verklaarbaar vanuit het door de geschiedenis als zeevarende handelsnatie opgeblazen nationale zelfbeeld. Telkens weer botste dat geïdealiseerde zelfbeeld met de reële machtsverhoudingen. De irritatie die daardoor ontstond, hebben Nederlanders, vooral na de Tweede Wereldoorlog, vaak op Duitsland geprojecteerd. Helemaal irrationeel was dat niet, aangezien de bezetting tijdens de Tweede Wereldoorlog een deuk van formaat in de macht en het aanzien van het land had geslagen. Maar Nederland bokste al eeuwenlang boven zijn gewichtsklasse; het probleem was dat slechts weinig Nederlanders dat wilden erkennen.

Dat brengt de vierde en laatste structurele achtergrond van het Nederlands-Duitse nabuurschap in beeld – een factor waaraan beschouwingen over de verhouding tussen beide landen nog wel eens voorbijgaan: de visies van beide landen op de eigen positie in Europa en de wereld. Volgens een lange traditie in de studie van de internationale betrekkingen wordt het buitenlands beleid van staten deels bepaald door nationale rolconcepties, ‘de binnenlands gedeelde opvattingen en inzichten over de juiste rol en het doel van de eigen staat als sociale gemeenschap in de internationale arena’. Die opvattingen zijn ‘het product van geschiedenis, herinnering en socialisatie’ en zijn aan voortdurende, incrementele verandering onderhevig.⁸

Nieuw Nabuurschap reflecteerde in die lijn vooral op de invloed die de Nederlandse zoektocht naar veiligheid en stabiliteit op de verhouding met Duitsland had gehad. De Duitse eenwording in 1990 en het einde van de Koude Oorlog leken vraagtekens te zetten bij de NAVO en de Europese integratie. Dat de belangrijkste instrumenten van het naoorlogs buitenlands beleid mogelijk teloor zouden gaan,

zorgde in Nederland voor grote onzekerheid. Het verenigde Duitsland leek de gedoodverfde kandidaat voor het leiderschap in Europa, maar bleek aan die rol nog niet toe. Irritatie en negatieve Duitslandbeelden waren het gevolg. Het is overigens nog maar de vraag of meer Duits leiderschap door Nederland en andere Europese landen enthousiast zou zijn begroet; het dilemma van de Duitse rol in Europa is juist dat de buurlanden zo ambivalent staan tegenover de ‘macht in het midden’ van het continent.⁹

Anders gezegd: meer dan door het verleden werd de acute ‘crisis’ aan het begin van de jaren 1990 veroorzaakt door Nederlandse onzekerheid, wat duidelijk maakt dat ook ontwikkelingen buiten de eigenlijke relatie een stempel op de verhouding tussen de buurstaten drukten. Achter die vierde factor van de internationale positionering van Nederland en Duitsland gaan immers politieke, economische, maatschappelijke, culturele en andere ontwikkelingen in de beide landen zelf en in de wereld schuil die in de onderlinge verhouding – meestal langzaam, soms snel – veranderingen teweegbrengen.

Op internationaal terrein kan het bijvoorbeeld gaan om machtsverschuivingen binnen de Europese Unie die tot andere buitenlands-politieke prioriteiten en een andere houding ten aanzien van aspecten van de integratie kunnen leiden. In binnenlandse debatten in Nederland of Duitsland kan door een verdere opkomst van rechts- en linkspopulisme een machtspolitieke constellatie ontstaan waarin scepsis over Europese samenwerking tot beleid wordt verheven. En hoe onvoorstelbaar ook: revolutionaire veranderingen in de wereldeconomie, zoals die zich in ons huidige decennium voltrekken, zouden op den duur tot ontvlechting van het dichte weefsel van de Nederlands-Duitse economische en financiële relaties kunnen leiden.

Of om een ander voorbeeld te noemen: is het zo onvoorstelbaar dat Nederland in een wereld waarin autoritaire leiders als Donald Trump, Xi Jinping en Vladimir Poetin de naakte machtspolitiek uit de negentiende en vroege twintigste eeuw op het voetstuk heffen, opnieuw zijn onzekerheid over vrede en veiligheid op de Bondsrepubliek zou projecteren? En als dan zou blijken dat Duitsland de roep om Europees leiderschap niet voldoende zou verstaan, zou Nederland dan niet, net als kort na 1990, opnieuw negatieve gevoelens tegenover de oosterburen ontwikkelen?

Kortom, onze turbulente tijden vragen om een nieuwe bestandsopname van de Duits-Nederlandse relaties. Voortbouwend op het in 2014 verschenen *Nieuw Nabuurschap* willen we in dit boek de betrekkingen tegen het licht houden van de uitdagingen die de zeer volatiele binnenlandspolitieke situatie in beide landen en de internationale machtsverschuivingen met zich meebrengen. In een situatie waarin het nieuwe nabuurschap aan een voortdurende stresstest wordt onderworpen, willen wij de sinds het begin van deze eeuw positieve verhouding tussen Duitsland en Nederland op haar houdbaarheid bevragen. Hoe robuust is die relatie, waar zitten haar sterke kanten en waar de zwaktes, waaraan we moeten werken?

Voor dit onderzoek hebben we vooral openbare bronnen gebruikt. Het gaat om overheidsdocumenten, rapporten van belangenorganisaties en mediaberichten die in de regel op het internet algemeen beschikbaar zijn, al moesten we soms goed zoeken. In de eindnoten verwijzen we zo compact mogelijk naar die bronnen. Anderstalige citaten hebben we naar het Nederlands vertaald. Ter aanvulling hebben we achtergrondgesprekken gevoerd met een reeks betrokkenen: politici, diplomaten, ambtenaren, militairen en andere overheidsfunctionarissen, belangenvertegenwoordigers en journalisten. Aan het eind van het boek hebben we een lijst van al die gesprekspartners opgenomen, maar slechts in enkele gevallen citeren we hen direct, in dat geval is dat met hun expliciete toestemming.

Op basis van de verschillende bronnen presenteren wij hier een bestandsopname van de relaties tussen Duitsland en Nederland in brede zin – politiek, economisch en maatschappelijk – op zowel nationaal als grensregionaal niveau. We proberen daarbij ook de binnenlandspolitieke context aan beide zijden van de grens mee te nemen, omdat, zoals hierboven al is gebleken, de specifieke nationale machtsconstellaties een duidelijke impact kunnen hebben op de bilaterale relaties.

Omdat het nabuurschap ook door externe factoren onder druk is komen te staan, voegen we aan die bilaterale analyse bovendien een scheut geopolitiek toe. Meer dan in de studie van de Duits-Nederlandse betrekkingen tot nu toe gebruikelijk is geweest, kijken we naar

de geostrategische omstandigheden waarin de bestuurders van beide landen de nationale veiligheid en welvaart trachten te bevorderen. We proberen daarbij vast te stellen wat Duitsland en Nederland daarbij voor elkaar betekenen. In hoeverre zien politici en andere betrokkenen van beide landen elkaar als partners en welke maatregelen nemen ze om dat partnerschap ook te realiseren?

Het resultaat van onze analyse presenteren we in negen hoofdstukken. In de eerste vier behandelen we vooral de periode tot het hoogtepunt van het nieuwe nabuurschap in 2013/2014, al trekken we sommige lijnen wel tot ons huidige decennium door. In hoofdstuk 5 bekijken we de wederzijdse beeldvorming aan het begin van de eenentwintigste eeuw, een tijd waarin met name de omslag in het Nederlandse denken over Duitsland evident werd. De laatste vier hoofdstukken richten zich vervolgens op de Duits-Nederlandse betrekkingen sinds 2014 en de turbulente ontwikkelingen in de recente geschiedenis die de relatie onder druk hebben gezet.

In een epiloog bekijken we ten slotte hoe de Duits-Nederlandse betrekkingen er momenteel bij staan, in politiek, economisch en maatschappelijk opzicht, en proberen we in te schatten hoe weerbaar ze zijn in de turbulente wereld van vandaag én morgen.

We zijn voor dit boek veel dank verschuldigd aan onze gesprekspartners, die achter in dit boek worden genoemd. Zij hebben ons unieke inzichten geboden in de Nederlands-Duitse samenwerking. Veel dank ook aan Lotte Katerberg en Neele Teneyken voor de research die ze respectievelijk als stagiaire en student-assistent aan het Zentrum für Niederlande-Studien in Münster voor dit boek hebben gedaan. Van groot belang waren ook oud-ambassadeur Ronald van Roeden, Trixie Hölsgens van het Duitsland Instituut Amsterdam, Günter Gülker, directeur van de Duits-Nederlandse Handelskamer (DNHK), en Raimon Reuter, *Deutschland-Beauftragter* van de provincie Overijssel, die hebben meegelezen met (delen van) het boek en ons van hun kritische commentaar hebben voorzien. Voor de inhoud van dit boek zijn wij als auteurs uiteraard geheel zelf verantwoordelijk.

Jacco Pekelder, Marja Verburg en Michiel Mulder,
Münster, Amsterdam en Utrecht, februari 2026